

آلیس با اطمینان گفت: «علت برق رعد است.» و بعد با شتاب حرفش را تصحیح کرد و گفت: «نه نه، منظورم عکس آن بود.»
ملکه قرمز گفت: «برای تصحیح کردن خیلی دیر است، وقتی یک بار چیزی را گفتی، دیگر آن چیز باقی می ماند و باید پیامدهای آن را به عهده بگیری.»

لوئیس کارول. آلیس در سرزمین عجایب

این پرسشهای پرت کودکانه که کودکان می توانند بپرسند، غالباً پرسشهای حقیقی است که درست به قلب مطلب می زند.

آیزایا برلین^۱

کنجکاوی یکی از برجسته ترین ویژگیهای کودک و نوجوان است. کودک با دیدن هر چیزی، از اطرافیاناش درباره آن سؤال می کند و این پرسشها اغلب آنقدر در پی هم می آید که پدر و مادر و اطرافیان او را کلافه می کند. برخی روان شناسان با تأسف از این واقعیت یاد می کنند که کنجکاوی و جسارت در پرسیدن در اکثر افراد با پایان دوره نوجوانی پایان می یابد.
دامنه پرسشهای بچه ها حد و حصری ندارد. آنان نه تنها درباره بسیاری از چیزها و

پدیده‌هایی که برای ما آشنا به نظر می‌رسد از ما سؤال می‌کنند (اقیانوس چیست؟ آسیا کجاست؟
 زن چیست؟ آزادی یعنی چه و...). بلکه دربارهٔ بسیاری از پدیده‌ها و اشیاء نیز از ما سؤال
 می‌کنند که ما نیز به درستی آنها را نمی‌شناسیم («ایدز»، «پست مدرن»، «دیسک لیزری»، «پی‌سی»،
 «سی‌تی‌اسکن» و...).

بهترین وسیله‌ای که می‌تواند پاسخی سریع و صحیح و دقیق دربارهٔ این پرسشها به کودک
 بدهد دایرةالمعارف یا فرهنگنامه است؛ البته فرهنگنامه‌ای که با توجه به سطح آگاهی عمومی و
 زبانی او تدوین شده باشد.

به تازگی نخستین جلد از فرهنگنامهٔ کودکان و نوجوانان^۲ منتشر شده است. این جلد نخستین
 مجلد از یک دوره شانزده جلدی است که قرار است حاوی ۵۰۰۰ مدخل و ۶۰۰۰ صفحه باشد که
 ۱۵۰۰ صفحه آن نقشه و تصویر و نمودار خواهد بود.

در مقدمهٔ مفصل فرهنگنامه به چگونگی تدوین آن به تفصیل اشاره شده است. مقاله‌های
 این فرهنگنامه را متخصصان رشته‌های مختلف نوشته‌اند که با توجه به واژگان پایهٔ کودکان و
 نوجوانان ویرایش شده است. به فرهنگ و تمدن ایران و اسلام در این فرهنگنامه توجهی خاص
 شده و بیش از نیمی از مقاله‌ها در این باره است. مقاله‌ها را تعدادی از کودکان و نوجوانان پیش از
 چاپ خوانده‌اند و دربارهٔ آنها اظهارنظر کرده‌اند. مقاله‌ها تألیفی است نه ترجمه و در تدوین
 مقاله‌ها و چاپ آن کوشش شده است تا استانداردهای فرهنگنامه‌نویسی رعایت شود.

پیش از این فرهنگنامه، تنها کوشش قابل ذکر در این حوزه انتشار ترجمهٔ فرهنگنامهٔ
 ۱۸ جلدی اثر «برتاموریس پارکر» است که در سال ۱۳۴۶ به ویراستاری «رضا اقصی» توسط
 «شرکت سهامی کتابهای جیبی» با کمک مؤسسهٔ انتشارات «فرانکلین» منتشر شد. این اثر علی‌رغم
 ضعفها و کمبودهایش، با توجه به زمان انتشار آن، نقطه عطفی در زمینهٔ کتابهای مرجع کودکان در
 زبان فارسی محسوب می‌شود. دورهٔ این کتاب در سالهای اخیر به بهای نسبتاً گزافی به خواستاران
 آن فروخته می‌شد.

در جدول مختصر زیر کوشش شده است تا مقایسه‌ای میان این دو فرهنگنامه صورت گیرد.

عنوان	فرهنگنامه برتاموریس پارکر	فرهنگنامه شورای کتاب کودک
تعداد جلدها	۱۸	۱۶
تعداد تقریبی صفحات هر جلد	۱۰۰	جلد اول / ۲۲۷
تعداد تقریبی کلمات در هر صفحه	۷۰۰	۸۰۰
نوع تصویرها	عمدتاً نقاشی است	عمدتاً عکس است
منشاء مقاله‌ها	کلاً ترجمه است	کلاً تألیف است

گذشته از این مقایسه باید گفت که مقاله‌های فرهنگنامه «شورای کتاب کودک» دارای طرح منطقی و سنجیده‌ای است. در بیشتر مقاله‌ها بنید یکم چکیده‌ای از تمام مقاله را در بر دارد و آگاهی‌های لازم را به طور خلاصه در اختیار خواننده می‌گذارد. نیز مقاله‌هایی که موضوعشان شبیه یکدیگر است دارای طرح یکسانی است. حال آن که در فرهنگنامه «برتامورس پارکر» این قاعده رعایت نشده است. مثلاً در مقاله مربوط به کشور آلبانی در فرهنگنامه «پارکر» نه مساحت آن، نه جمعیت دقیق آن، نه نام شهرها، نه نوع حکومت و نه دین و نه واحد پول آن ذکر نشده است، حال آن که تمام این اطلاعات در فرهنگنامه «شورای کتاب کودک» هست.

در جدول زیر مقایسه‌ای میان حجم برخی از مدخل‌های این دو دایرةالمعارف نیز صورت گرفته است.

عنوان مدخل	فرهنگنامه برتامورس پارکر	فرهنگنامه شورای کتاب کودک
آلبانی	یک ستون	دو صفحه
آب	یک صفحه	شش صفحه
آندورا	$\frac{1}{8}$ صفحه	یک صفحه و نیم
آریزونا	بیش از یک صفحه	—
قاره آسیا	هفت صفحه	پانزده و نیم صفحه
آلمان	بیش از دو صفحه	یازده صفحه
آبله	$\frac{1}{3}$ صفحه	یک صفحه و نیم
آسیای بادی	$\frac{1}{3}$ صفحه	بیش از یک صفحه

حاصل این مقایسه‌ها، از اهمیت کوششی که ویراستار و ناشر فرهنگنامه «برتامورس پارکر» در حدود ۳۰ سال پیش در این کشور انجام دادند، نمی‌کاهد. هر چند امکانات مالی در آن دوره برای ناشر آن فرهنگنامه فراهم بود، اما از بسیاری از امکانات که حاصل تجربه و پیشرفت فن تدوین کتابهای مرجع است در آن هنگام خبری نبود. فرهنگنامه «پارکر» زمانی منتشر شد که تنها یک سال از انتشار نخستین جلد دایرةالمعارف فارسی می‌گذشت، حال آن که فرهنگنامه شورا زمانی انتشار می‌یابد که جلد دوم دایرةالمعارف فارسی بیش از ده سال است که منتشر شده است. در طی این مدت ۱۱ جزوه از دانشنامه ایران و اسلام، ۱ جزوه از دانشنامه جهان اسلام، دو جلد از دایرةالمعارف تشیع و چهار جلد از دایرةالمعارف بزرگ اسلامی نیز منتشر شده است. ره‌گشاییها و تجربه‌های اندوخته‌شده در تدوین این فرهنگنامه‌ها، یقیناً در اعتلای کیفیت فرهنگنامه شورا مؤثر بوده است.

لازم می‌دانم این نکته را به پدران و مادران خواننده این گفتار یادآوری کنم که سعی کنند

دائماً فرزندانشان را به این فرهنگنامه و اساساً به کتابهای مرجع ارجاع دهند؛ حتی اگر پاسخ سئوالهایشان را می‌دانند. این کار باعث می‌شود کودک و نوجوان از همان آغاز با شیوه توصیف و تشریح درست یک موضوع آشنا شود. به دلیل کمبود کتابهای مرجع در زبان فارسی و عدم توجه به اهمیت همان تعداد مراجع فارسی که در دسترس هست، عادت مراجعه به کتابهای مرجع حتی نزد بزرگسالان بسیار اندک است. بارها دیده شده که اشخاص بر سر املاهای درست یک واژه یا تاریخ فلان واقعه تاریخی به بحث می‌پردازند بی آن که به کتاب مرجع مراجعه کنند.

یادآوری دو نکته رانیز به تدوین کنندگان این فرهنگنامه ضروری می‌دانم. نخستین نکته در مورد کیفیت برخی تصویرهاست که می‌توانست بهتر از این که هست باشد. دوم آن که در پایان هر گفتار مشخصات منبعهایی به فارسی ذکر شود تا خواننده علاقه‌مند به موضوع بتواند اطلاعات بیشتری در آن زمینه کسب کند. «شورای کتاب کودک» با تجربه‌ای که در امر بررسی و ارزیابی کتابهای کودکان و نوجوانان دارد می‌تواند از عهده این کار نیز برآید.

با آرزوی موفقیت برای همه دست‌اندرکاران این اثر گرانبمایه و با امید انتشار همه جلد‌های آن، این گفتار را با ذکر خاطره‌ای از شادروان «هوشنگ شریف‌زاده» که خود از افراد مؤثر در شکل‌گیری این فرهنگنامه بود به پایان می‌برم.

زنده‌یاد «شریف‌زاده» می‌گفت که به «شورای کتاب کودک» پیشنهاد کرده بود که فرهنگنامه را از حرف «م» آغاز کند و در توضیح پیشنهادش می‌گفت که در حال حاضر چند دایرةالمعارف در ایران هست که شامل حرف «الف» است، دایرةالمعارف فارسی هم تا حرف «ل» است، برای پر کردن این خلاء بهتر است شورا کارش را از حرف «م» آغاز کند. در این گفته بهره‌ای از طنز هست، اما گویای نگرانی از عدم انتشار جلد‌های دیگر دایرةالمعارف‌های موجود در مدت زمانی مناسب است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. رامین جهاننگلو. در جست‌وجوی آزادی؛ مصاحبه‌های رامین جهاننگلو با آریایا برلین. ترجمه خجسته‌کیا (تهران، نشر گفتار، ۱۳۷۱) ص ۱۶۸.
۲. فرهنگنامه کودکان و نوجوانان. پدیدآورنده شورای کتاب کودک. زیر نظر توران میرهادی و ایرج جهانشاهی. تهران، شرکت تهیه و نشر فرهنگنامه کودکان و نوجوانان. ۱۳۷۱. جلد اول: آ (آترو دینامیک - آیه).